Dr. Daniel I. Iancu

ARHITECTURA PĂDURENEASCĂ. EVOLUȚII ȘI ASPECTE ACTUALE

Interesul pentru Ținutul Pădurenilor, ca zonă etnofolclorică, datează de peste 150 de ani, primele scrieri științifice pe marginea acestui subiect datând din a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Printre motivele care condus la fascinația observatorilor se numără anumite caracteristici, deloc sau foarte rar întâlnite în cadrul altor zone etnografice. Ele au fost determinate în primul rând de așezarea satelor, cele mai multe izolate în primul rând pe culmi, dar și unele ascunse pe văile sinuoase ale Munților Poiana Ruscă.

Un prim aspect care a necesitat clarificări a fost cel al delimitării cât mai obiective a zonei Ținutului Pădurenilor. Bineînțeles, de-a lungul timpului mai mulți autori și-au exprimat opiniile în legătură cu acest subiect, iar diferențele au apărut în mod inevitabil. Situația nu este una singulară, fenomenul fiind întâlnit în marea majoritate a cazurilor, existând diferențe de opinie în ceea ce privește și delimitarea celorlalte zone etnografice din județul Hunedoara: Țara Hațegului, Ținutul Orăștiei, Țara Zarandului, Valea Mureșului sau Ținutul Momârlanilor.

Fig. 1 Casă din Bătrâna cu prispă parțială închisă

Această problemă am mai analizat-o sumar când am vorbit despre arhitectura tradițională în Ținutul Orăștiei, arătând că cele mai asemenea „delimitări au fost făcute însă fără a se ține cont de criteriul mental, des utilizat în ultimii ani atât de către geografi, dar mai ales de către etnografi”[1], un criteriu tot mai des utilizat în plasarea unor localități sau chiar a unor spații nu prea întinse într-o zonă etnografică sau alta, sau chiar definirea lor ca subzone cu caracteristici bine definite. Cel mai bine analizează situația Rusalin Ișfănoni, care apreciază că „unul dintre cele mai importante criterii de care trebuie ținut cont, în delimitarea zonei etnografice în discuție, este portul popular, care a constituit și *cartea de identitate* a oricărui pădurean”[2], considerând arhitectura mai puțin relevantă în acest caz, multe dintre tipurile de construcții, ca plan, elevație sau materiale de construcții întâlnindu-se și în alte zone etnografice.

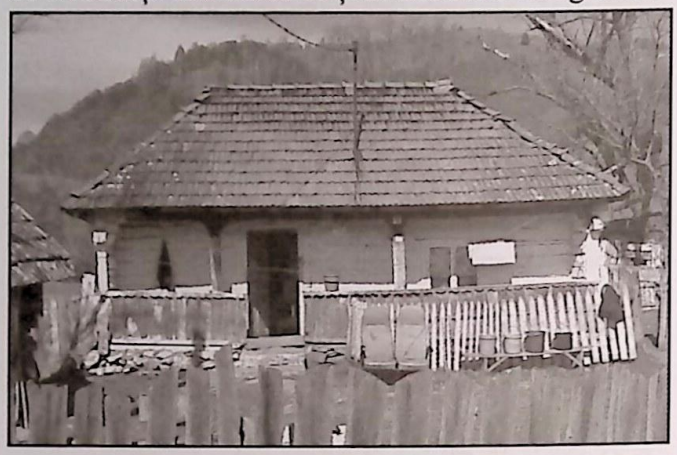

Fig. 2 Casă din Lunca Cernii de Jos cu prispă de-a lungul întregii fațade

Nu este locul să insistăm asupra aspectelor legate de cercetările etnografice la nivel național sau județean, pentru că mare parte dintre acestea le-am atins în materialul menționat[3]. Trebuie însă să reamintesc pentru cei interesați că una dintre cele mai pertinente încercări de sintetizare a istoriografiei problemei arhitecturii tradiționale până la mijlocul secolului al XX-lea îi aparține lui Paul Henri Stahl[4], care, evident, nu îl putea omite pe Romulus Vuia ale cărui studii „se situează printre cele mai însemnate asupra locuinței țărănești. Arhitectura este studiată pentru interesul direct pe care ea îl prezintă. Locuința îi servește autorului pentru înțelegerea etnografică a oamenilor, ea capătă importanță istorică”[5].

Arhitectul Florea Stănculescu publică în anul 1927 un volum despre tipologia caselor și gospodăriilor tradiționale[6], în care, spre exemplificare sunt prezentare și o serie de locuințe, gospodării și anexe din Ținutul Pădurenilor și de pe Valea Cernei. Astfel, printre cele 195 de ilustrații (în special desene, dar și fotografii), se regăsesc construcții din sate precum Buituri, Cristur sau Peștișu Mare, la care se pot adăuga altele din Țara Hațegului.

În anul 1956, dintr-o serie de volume dedicate arhitecturii populare românești, unul este dedicat Regiunii Hunedoara[7], conform organizării administrativ-teritoriale de la acea vreme. Ținutul Pădurenilor ocupă un loc special în economia cărții, inclusiv două hărți despre delimitarea zonei etnografice propriu-zise și despre subzonele acesteia, el fiind prezentat ca „una din zonele cele mai pitorești și mai izolate ale țării”, ceea ce a condus, în mod evident la păstrarea caracteristicilor arhaice în toate domeniile vieții, prin urmare și în arhitectura zonei.

Fig. 3 Casă din Răchițaua cu prispa complet închisă

Prin urmare, descrierea oferită de autori se apropie mult de cea a lui Romulus Vuia, care a oferit detalii despre cum arăta ea la începutul secolului. „materialul predominant folosit la construirea caselor și anexelor este lemnul. În construcția pereților și a șarpantei acoperișului, lemnul este folosit în exclusivitate. La învelitori el apare sub forma șindrilei, alături de paie și țiglă. Piatra apare ca element de oarecare însemnătate în construcție numai la soclurile locuințelor, în special a celor cu etaj. Clădiri ale căror ziduri să fie executate în întregime din piatră nu se întâlnesc decât la grajduri (cu deosebire la Poienița Voinii)”[8].

Fig. 4 Casă din Poiana Răchițelii cu prispă parțială

Limitele și împărțirea spațiului în două subzone principale este făcută de autori având drept criteriu tipul de organizare a planului locuinței. „Pe Valea Cernei tipul dominant este constituit din două încăperi legate între ele și având prispa numai pe o parte a laturii din față. Este un plan care se întâlnește și în alte zone din Munții Apuseni. Prima încăpere este tinda, în care se află *căloniul* (hornul) sub care se face foc. Cea de-a doua încăpere este pentru locuit. Pe platou, tipul dominant este cel format din două încăperi fără legătură interioară între ele, fiecare având o intrare care dă în prispa ce se întinde de-a lungul întregii fațade. Aceste două tipuri de plan au mai multe variante, definite de felul întrebuințării încăperilor: tindă, casă de locuit, cămară”[9].

Fig. 5 Moara din Bătrâna

„Zona Pădureni, care cuprinde satele din Munții Poiana Ruscă. În estul ei este subzona Hunedoarei, care cuprinde cursul inferior al Văii Cernei și cursul inferior al Văii Streiului”[10].

Se observă că între timp căloniul a dispărut aproape în totalitate, fiind înlocuit cu mult mai practicele sobe, la fel cum, în a doua jumătate a secolului al XX-lea și contribuția diferitelor materiale în construcția caselor se modifică: pereții caselor sunt tot mai des realizați din cărămidă, pe când cei ai grajdurilor și șurilor sunt ridicați din lemn, mult mai ușor de prelucrat cu joagărele electrice și în plus mult mai călduroase decât cele de piatră. Învelitorile, cel puțin la case, sunt realizate din țiglă, șindrila și paiele devenind tot mai rar folosite, în special în ultimele decenii.

Aici se cuvine să facem precizarea că descrierile științifice oferite de diverși autori despre arhitectura tradițională pădurenească își găsesc poate cea mai bună exemplificare, atât în fotografiile realizate de etnografi precum Romulus Vuia, dar și de fotografi precum Denis Galloway[11]. Imaginile surprinse de aceștia ne fac să conștientizăm cât de mult a evoluat arhitectura din Ținutul Pădurenilor în aproape un veac și jumătate, iar cercetările de terne din ultimele decenii au adus mărturii de o imensă valoare documentară.

Iată cum mai apăreau la mijlocul secolului al XX-lea construcțiile din zona la care ne referim: „În afară de tipul de locuință numai cu parter apare în zonă și tipul mai recent de casă cu etaj. Important este faptul că locuințele cu etaj nu sunt rezultatele evoluției arhitecturii locale ci ele sunt copiate după planurile locuințelor cu etaj aflate în zonele învecinate mai înaintate. Acest lucru este evident, deoarece fazele intermediare dintre vechile locuințe fără etaj și cele foarte evoluate cu etaj, lipsesc cu totul. Locuințele cu etaj din Ținutul Pădurenilor sunt asemănătoare cu cele mai evoluate din Țara Hațegului, adică la etaj au două încăperi, ca și la parter, având însă de cele mai multe ori prispa parțială. Dintre construcțiile anexe, cea care merită o mențiune deosebită este cămara, atunci când nu este cuprinsă în planul locuinței”[12].

Fig. 6 Grajd cu învelitoare de paie din Bătrâna

Poate că termenii de genul „înaintate" sau „evoluate" nu sunt cei mai potriviți, o caracterizare a construcțiilor apărute fiind mai degrabă efectul industrializării, al urbanizării localităților, care și-a pus într-adevăr amprenta asupra arhitecturii tradiționale, dar nu neapărat într-un sens care să bucure perspectiva etnografică. Dacă în perioada anilor '50 „lemnul folosit la construirea caselor în Ținutul Pădurenilor nu este niciodată dăltuit sau încrestat", iar „zugrăvitul în culori variate lipsește de asemenea la marea majoritate a locuințelor fără etaj; la cele cu etaj, tencuite, culoarea albă scoate în relief silueta casei"[13], ulterior, tocmai prin pătrunderea influențelor din mediul mai urbanizat lucrurile se schimbă radical.

Acum aproximativ 70 de ani se puteau face afirmații de genul: „Principalele însușiri estetice ale locuințelor vechi, în special ale celor acoperite cu paie, constau în proporțiile lor. Aceste locuințe au o siluetă caracteristică prin care se recunoaște influența arhitecturii din Munții Apuseni [...] Acoperișul este, ca și în Munții Apuseni, de trei ori mai înalt decât pereții casei. Acest raport scade pe măsura trecerii la tipuri mai noi de locuințe, pentru a face în cele din urmă un salt la locuințele noi cu etaj, unde raportul este de 2:1, adică pereții sunt de două ori mai înalți decât acoperișul scund de țiglă. La locuințele noi intervin în înfrumusețare foarte rar coloane și ceva mai des traforajul balustradei de la prispa etajului. Predomină coloanele cu secțiune pătrată sau dreptunghiulară, având între ele arcade în semicerc. Foișorul, folosit exclusiv ca apărare pentru intrare apare foarte rar, atât la locuințele fără etaj cât și la cele cu etaj. Prispa, prezentă mai întotdeauna, este așezată exclusiv la fațadă; singura variație a prispei rezultă din faptul că uneori ea ocupă o parte a fațadei, iar alteori se întinde de-a lungul întregii fațade"[14].

Situația a evoluat însă dramatic în următoarele decenii. Astfel cercetătorii de la sfârșitul secolului al XX-lea și începutul secolului al XXI-lea (Elena Secoșan, Rusalin Ișfănoni, Ioana Cristache-Panait, Ioan Sicoe, Marcel Lapteș etc.) au putut observa cum de la o campanie de cercetare la alta lucrurile sau schimbat. O constatare este evidentă: „De la mijlocul secolului nostru (secolul al XX-lea, n.n.) tradiția caselor de lemn se rupe, nu numai în zona Zarandului, dar și în aceea a Pădurenilor, ale cărei resturi de civilizație străveche și primitivă, al cărei conservatorism în arhitectura lemnului, fuseseră subliniate"[15], precizează Ioana Cristache-Panait, care mai atrage atenția că, în majoritatea localităților „casele străbune" au dispărut sau „și-au pierdut autenticitatea prin modificări", astfel că în Bătrâna a mai putut fi identificată doar o singură asemenea casă.

Apoi, în momentul în care Rusalin Ișfănoni publică monografia sa dedicată Pădurenilor Hunedoarei, în subcapitolele dedicate arhitecturii tradiționale stilul descrierii este la timpul trecut: „gospodăriile erau", „casa avea", „gardul acesta împrejmuia" etc[16]. Situația este de înțeles, mai ales că „astăzi, vechea imagine a satului pădurenesc alcătuit din case de lemn cu mari acoperișuri ca niște căciuli de paie, suite pe culme și înconjurate de terasele agricole înalte, s-a schimbat, locul paielor luându-l aproape în exclusivitate țigla. Au mai rămas ici-acolo, doar acoperișurile de paie ale șurilor mari"[17].

Astăzi situația este mult mai dramatică: nu doar că arhitectura tradițională s-a modificat esențial, ci fenomenul depopulării și chiar al dispariției satelor a luat amploare. Prin urmare, chiar și acolo unde construcțiile mai există, ele sunt afectate de transformări ce decurg fie din posibilitățile materiale reduse ale populației îmbătrânite din zonă, fie din dorința actualilor proprietari de a amenaja în locul caselor tradiționale, care aveau anumite funcționalități, case de vacanță cu evidente caracteristici ultramoderne.

Nici unul dintre cazuri nu este de blamat. Ceea ce mai putem noi să facem este să mai păstrăm documentar cât mai multe dintre construcțiile pe care le mai întâlnim pe teren. Iar anumite demersuri sunt în plină desfășurare[18].

(Fotografiile aparțin autorului)

Note bibliografice:

1. Daniel I. Iancu, *Arhitectură tradițională în Ținutul Orăștiei. Câteva considerații preliminare*, în *Miorița. Revistă de etnografie și folclor*, numărul 21, 2015, p. 78.

2. Rusalin Ișfănoni, *Pădurenii Hunedoarei. O viziune etnologică*, București, 2006, p. 60.

3. Daniel I. Iancu, *op. cit*, p. 76-80.

4. Paul Henri Stahl, *Din istoricul cercetărilor de arhitectură populară românească*, în *Revista de etnografie și folclor*, tom. IX, nr. 3, 1964, p. 275-291.

5. *Ibidem*, p. 287.

6. Florea Stănculescu, *Case și gospodării de la țară*, s.l, 1927.

7. Florea Stănculescu, Adrian Gheorghiu, Paul Petrescu, Paul Stahl, *Arhitectura populară românească. Regiunea Hunedoara*, București, 1956.

8. *Ibidem*, p. 54.

9. *Ibidem*.

10. Valer Butură, *Etnografia poporului român. Cultura materială*, Cluj-Napoca, 1978, p. 43.

11. Tötszegi Tekla, *Satul tradițional văzut prin obiectivul lui Denis Galloway (Transilvania. Partium. Banat. Bucovina)*, Cluj-Napoca, 2008.

12. Florea Stănculescu, Adrian Gheorghiu, Paul Petrescu, Paul Stahl, *Arhitectura populară românească. Regiunea Hunedoara*, București, 1956, p. 54.

13. *Ibidem*.

14. *Ibidem*, p. 55.

15. Ioana Cristache-Panait, *Arhitectura de lemn din județul Hunedoara*, București, 2000, p. 10.

16. Rusalin Ișfănoni, *op. cit.*, p. 62-73.

17. Ioan Sicoe, Nicu Jianu, *Județul Hunedoara. Zonele etnografice*, Deva, 2008, p. 94.

18. Vezi Daniel I. Iancu, *Sate la marginea lumii. Arhitectură tradițională din județul Hunedoara*, Cluj-Napoca, 2015.

Gospodărie din Lunca Cernii de jos